

Kroniek

J.W. van der Jagt

Natuurlijke gemeenteontwikkeling?

De Here God bouwt zijn kerk. Hij doet dat door de dienst van mensen. Aan het begin van de geschiedenis legde Hij zijn schepping in de handen van mensen om als zijn medewerkers haar te regeren. De zonde heeft ons daar ongeschikt voor gemaakt. Het is genade dat de Here ons toch weer wil inzetten voor de bouw van zijn kerk. Dat is een onverdiend voorrecht. Dit mag van ons dan wel bezinning vragen op de manier waarop wij Hem het beste van dienst kunnen zijn. Tal van visies willen ons daarbij helpen. Een daarvan is de opvatting over natuurlijke gemeenteontwikkeling. Daar wij ik deze Kroniek aan.

Onze dienst - Gods werk

Wij zijn medewerkers van God. Hij doet zijn werk door onze handen. Dat wil niet zeggen dat Hij de regie uit handen geeft. Een paar voorbeelden uit de Bijbel en de belijdenis laten dat zien.

We kennen het bijbelboek over de 'Handelingen van de apostelen'. Daarin zien we mensen aan het werk voor de opbouw van de kerk. Maar het is God zelf die de regie in handen houdt (Hand. 1:8 & Luc. 24:49; Hand. 13:2; Hand. 10; 16:9 etc.). Paulus zegt dat wij medewerkers van God zijn in het planten en begieten, maar ook dat God de wasdom geeft (1 Kor. 3:1-9). De apostel roept de broeders en zusters in Filippi op om hun behoud te bewerken. Hij motiveert hen door erop te wijzen dat het God is die het willen en het werken in hen werkt (Fil. 2:12,13). Hij roemt in de zwakheid die hem eigen is, omdat de kracht van God in zwakheid wordt volbracht (1 Kor. 12:9). En zo is er meer. Steeds lezen we over het wondere samengaan van menselijke activiteiten en het werk van God. De Here bouwt zijn kerk door onze handen, maar Hij levert zijn werk niet aan ons uit. Wij kunnen ons werk alleen in volkomen afhankelijkheid van Hem doen. We hebben de opbouw van de kerk niet in eigen beheer. Zij is niet menselijk maakbaar.

Dat belijden we ook in de Dordtse Leerregels. Zeggen we daar niet dat het de Here is die de verkondigers van het evangelie stuurt 'tot wie Hij wil en wanneer Hij wil' (I,3)? Medewerker van God kunnen we alleen worden doordat we opnieuw geboren worden. Dat is een wonder, dat God door het gebruik van de middelen - je ziet mensen aan het werk - op zijn tijd tot stand brengt (I,12,16). In hoofdstuk III/IV,17 lezen we dat de almachtige werking waardoor God voor ons natuurlijke leven zorgt, vereist dat wij de middelen gebruiken. Brood komt niet vanzelf op de plank. We moeten werken voor ons levensonderhoud. Zo is het ook met de bovennatuurlijke werking van God waardoor Hij ons opnieuw geboren doet worden. Die vereist het gebruik van het evangelie. God wijst middelen aan waarmee Hij mensen aan het werk zet. Maar het is zijn bovennatuurlijke werking die de wedergeboorte tot stand brengt. Vergelijkbare zaken zijn op te merken, waar het vijfde hoofdstuk van de Leerregels spreekt over het werk van de Heilige Geest in de volharding in het geloof. Wij 'maken' het niet. Als medewerkers zijn wij van Hem afhankelijk. Het moet ons gegeven worden. Als dat geldt van de genade van wedergeboorte, geloof en volharding, dan toch ook van de genade van gemeenteopbouw die alleen door wedergeboorte, geloof en volharding tot stand komt. Vinden we deze zaken nu ook terug in het concept van de natuurlijke gemeenteontwikkeling?

C.A. Schwartz

We spreken dan over de visie die C.A. Schwartz op het bouwen aan de gemeente heeft. Deze auteur is ook bekend door boeken als *De Gaventest* en *Effectief evangeliseren*. Hij is directeur van een Oecumenische Gemeente Instituut in Duitsland en publiceerde in 1996 zijn boek over *Die natürliche Gemeindeentwicklung*. Dat verscheen in hetzelfde jaar in ons land als *Natuurlijke gemeente-ontwikkeling*. Niet zo lang geleden verscheen daar nog weer een herdruk van. In dit boek publiceert hij ontdekkingen die hij deed door een grootschalig en internationaal onderzoek over gemeenteopbouw. Ik signaleer dat zijn ontdekkingen steeds vaker in gemeenten als leidraad voor het werk in de gemeente worden gekozen. Ook het Steunpunt Gemeenteopbouw maakt er gebruik van. In zijn rapport aan de laatste generale synode worden de acht kwaliteitskenmerken die Schwartz hanteert, genoemd. Daarbij wordt verwezen naar zijn kerngedachte (par. 4.1.2). Ik leid daaruit af dat het SGO de visie van Schwartz selectief wil gebruiken en haar niet helemaal voor eigen rekening neemt. Al met al lijkt het erop dat zijn inzichten, al dan niet selectief, geaccepteerd worden als een model voor gemeenteopbouw. Het lijkt mij zinvol om erover na te denken of zijn kerngedachte in het kader van gereformeerde gemeenteopbouw bruikbaar is. Hetzelfde kan gezegd worden over de kwaliteitskenmerken die hij noemt. Maar daar is in deze Kroniek geen ruimte voor.

‘Biotisch’ en ‘vanzelf’

Schwartz maakt met zijn natuurlijke gemeenteontwikkeling naar twee kanten front. Aan de ene zijde ziet hij het gevaar van een technocratische gemeenteopbouw. Aan de andere kant is hij voor een spiritualistische aanpak beducht. Je bent technocratisch bezig als je in plaats van de middelen die God in de gemeente geeft, zelf middelen bedenkt om de gemeente op te bouwen. Dan werk je in eigen kracht in plaats van in de kracht van God (p. 6,88v). Als je spiritualistisch denkt, houd je er geen rekening mee dat God gebruik van middelen maakt. Voor een spiritualist zijn zaken als planning, programma's en instituten niet nodig (p. 90v). Tegenover deze spiritualistische aanpak stelt Schwartz dat God middelen geeft voor de opbouw van de gemeente. Tegen de technocraat zegt hij: 'Van Gods kant zijn alle middelen voor de opbouw van de gemeente reeds voorhanden. Het probleem is dat we er geen gebruik van maken. In plaats van de gereedschappen te hanteren die God ons gegeven heeft, proberen we uit eigen kracht de gemeente voort te duwen, dan wel voort te trekken' (p. 7). Tegenover deze twee uitersten pleit Schwartz voor 'natuurlijke' of 'biotische' gemeenteontwikkeling.

Dat klinkt moeilijk, maar is het makkelijker dan het lijkt. Met 'biotisch' (d.w.z. 'levend') bedoelt Schwartz, dat een levend organisme als de gemeente bepaalde wetmatigheden kent die God erin gelegd heeft. Daar moeten we gebruik van maken in plaats van met eigen krachtsinspanning bezig te zijn (id.).

Daar zit wel iets in. Het is ongetwijfeld waar dat de Here in de gemeente geeft wat nodig is voor haar opbouw. Dat is niet anders dan wat Paulus in Efeziërs 4 schrijft over de gaven van de verhoogde Christus aan de gemeente. Uiteraard moeten we ook gebruik maken van de gaven die de Here in zijn gemeente geeft. Als Schwartz daarvoor pleit, is dat positief te waarderen. Hij wijst er ook terecht op dat gemeenteopbouw niet verricht moet worden in eigen kracht, maar in de kracht van de Heilige Geest. Maar luisteren we goed naar Schwartz, dan bedoelt hij met zijn biotische principe toch iets anders. Hij denkt dan niet aan de gaven van de Here aan de gemeente, maar aan *methoden, principes of wetmatigheden*. Het zijn 'de wetmatigheden van het koninkrijk' (p. 8), 'automatismen' (p. 11) en 'Gods eigen principes' (p. 127). Het ontwikkelen van de gemeente is dus een zaak van methoden en wetmatigheden die God in de gemeente heeft gelegd.

Schwartz noemt dit *natuurlijke* gemeenteontwikkeling. Het gaat om iets wat ‘van de natuur is afgekeken, ofwel dat we het uit Gods schepping hebben geleerd’ (p. 8). Hij beroept zich daarbij op de Here Jezus. Die zei in Matteüs 6:28: ‘Let op de leliën des velds, hoe zij groeien.’ Daarmee wijst de Here niet alleen op de schoonheid van die bloemen, maar ook op het ‘hoe zij groeien’. Hij attendeerde op hun groeimechanismen. ‘Bestudeer die groei, onderzoek hem en denk er over na, om zodoende meer inzicht te verkrijgen in de wetmatigheden van het Koninkrijk van God’ (p. 9).

Hetzelfde leest Schwartz in Marcus 4:26-29. Daar vergelijkt de Here het koninkrijk van God met een mens die zaad zaait in de akker. Als de zaaier zijn werk gedaan heeft, komt het zaad op ‘zonder dat hij zelf weet hoe. De grond brengt *vanzelf* vrucht voort ...’ Hier trekt Schwartz de conclusie uit dat het koninkrijk van God als wetmatigheid kent dat het ‘vanzelf’ (Grieks: *automatè*) gaat. ‘De bijbel spreekt dus uitdrukkelijk van een “groeiautomatisme”.’ Maar in werkelijkheid is het God die voor de groei zorgt (p. 12).

Wat hij met dit groeiautomatisme bedoelt, illustreert Schwartz met een verschijnsel dat hij uit de wetenschap kent. Het zgn. ‘biotisch potentieel’. Een levend organisme heeft in zichzelf de mogelijkheid om zich te vermenigvuldigen. Het voorbeeld van een koffieautomaat en een koffieboon maakt duidelijk wat dat wil zeggen (p. 10). Een koffieautomaat produceert wel koffie, maar geen koffieautomaat. Een koffieboom produceert wel bonen waar een nieuwe boom uit groeit. In die boon is dus de mogelijkheid om zichzelf te vermenigvuldigen. Dat is het zgn. ‘biotisch potentieel’. Zoals Schwartz het omschrijft: ‘de inherente mogelijkheid van een organisme of een soort om zichzelf te vermenigvuldigen, of wel te reproduceren’ (id). Als je de goede omstandigheden schept, komt dit potentieel tot ontwikkeling.

Dit wordt door Schwartz op de gemeenteontwikkeling toegepast. Als wij ruimte scheppen voor het biotisch potentieel dat God zelf in de gemeente heeft gelegd, ontstaat er vanzelf gemeentegroei. ‘Dan doet God wat Hij heeft beloofd. “Hij schenkt de wasdom” (1 Kor. 3:6)’ (id). Het automatisme uit de gelijkenis van Marcus 4 is in feite een ‘theomatisme’: God werkt (p. 12). ‘Het strategisch geheim van groeiende gemeenten is: ruimte maken voor Gods groeiautomatisme’ (p. 12). Zo luidt de centrale gedachte van Schwartz.

Ik moet zeggen dat hij zijn visie wel op hoog niveau zet! ‘Wie iets uit Gods schepping leert, leert iets van God de Schepper’ (p. 8). Eigenlijk claimt hij daardoor gezag voor de resultaten van zijn onderzoek. Hij is ‘Gods groei-automatisme’ op het spoor! Wie durft het er dan mee oneens te zijn?

Smal spoor

Ik ben zo vrij om van heel dit natuurlijke principe niets te geloven.

Er zit nogal wat biologie in zijn boek. Dat is niet mijn vak. Ik kan dat niet beoordelen. Dat moet een ander maar doen. Maar een vraag is wel of wat zich in de biologie voordoet, zomaar overgezet kan worden in een theologisch concept voor gemeenteopbouw. Dat lijkt mij aanvechtbaar. En wat de Here Jezus zegt, geeft daar geen grond voor.

De Here spoort ons aan om naar de groei van de lelies te kijken. Attendeert Hij dan op een groeiprincipe van zijn koninkrijk? Maar welk principe moeten we dan afleiden uit zijn aansporing om naar de vogels te kijken (Mat. 6:26)? Ik dacht dat de Here de lelies vergeleek met de heerlijkheid van Salomo: zij zijn mooier dan Salomo in al zijn majesteit. Als God het gras al met die prachtige lelies bekleedt, ‘zal Hij u niet veel meer kleden, kleingelovigen?’ (Mat. 6:30). ‘Wie haalt het bij Salomo’s gewaden? Toch zijn de veldbloemen al mooier. Nóg mooier worden de gelovigen bekleed: dit zal dan moeten zijn in Gods koninkrijk.’ Zo vat Van Bruggen de woorden van de Here kort samen (J. van Bruggen, *Matteüs*, p. 119). Hij leest het als een belofte over onze komende heerlijkheid. Maar ook als je de woorden van de Here niet op onze toekomstige heerlijkheid betreft, gaat het om een belofte van de zorg van onze

hemelse Vader voor ons. Zijn zorg staat tegenover onze inspanning. Niet als een wetmatigheid, maar als de belofte van de Vader. En zijn Gods beloften ooit wetmatig? Schwartz gaat eigenlijk aan de bedoeling van de Here voorbij. Zijn beroep op diens woorden is erg willekeurig.

Net zo willekeurig is zijn uitleg van de gelijkenis in Marcus 4. Ik stem Schwartz toe dat de Here spreekt over een groei die ‘vanzelf’ plaatsheeft. Maar dat is een ander ‘vanzelf’ dan Schwartz ervan maakt. Het koninkrijk is gelijk aan een mens die zaad strooit, slaapt en opstaat, en het zaad komt op en groeit zonder dat hij zelf weet hoe. Het ‘vanzelf’ staat tegenover het ‘zonder dat hij zelf weet hoe’. We luisteren weer even naar Van Bruggen: ‘Hoe een korrel in de aarde tot vrucht komt, is een wonder. God werkt het. Het gebeurt zonder menselijke techniek. De uitdrukking “vanzelf” (automatè) wijst op Gods directe arbeid’ (Marcus, p. 114). Hier wordt terecht op het *wonder* gewezen tegenover menselijke techniek en menselijk kennen. Dat heeft weinig van doen met een groeiautomatisme waardoor het zaad door inwendige kracht vanzelf tot rijpe vrucht groeit. Werkt een wonder ooit automatisch? Daarbij heeft de uitleg van Schwartz wel een heel merkwaardig gevolg. De Here spreekt over ‘zonder dat hij zelf weet hoe’. Schwartz zegt dat het groei is krachtens biologisch-immanente kracht. Hij weet dus wel hoe het gaat! En wat de Here *niet* maar Schwartz *wel* invult, wordt ons als goddelijk principe voorgehouden! Is dat niet vreemd?

Ook om een andere reden is het beroep op Matteüs 6 en Marcus 4 aanvechtbaar. We spreken over gemeenteopbouw. De twee vergelijkingen van de Here Jezus zijn beelden, ontleend aan de natuur. Schwartz leidt uit deze beelden een principe af. Maar is de natuur dan de enige weide waar de Schrift vergelijkingen voor de kerk plukt? In de veehouderij vindt de Here het beeld van de kudde. Uit de liefde gebruikt Hij het beeld van de bruid. Uit de stedenbouw komt het beeld van de stad. We kennen het beeld van het lichaam. Enzovoort. Hoe talrijk en gevarieerd zijn de beelden niet waarin de Schrift over de kerk en Gods koninkrijk spreekt? Vanwaar dan de exclusieve rol voor die twee vergelijkingen om daar een principe uit af te leiden? Deze twee beelden zijn in zekere zin nog betrekkelijk ook. Ze lagen nogal voor de hand bij een agrarisch volk dat Israël was. Je gaat ze overvragen wanneer je daaruit goddelijke principes en wetmatigheden afleidt.

Schwartz meent dat de groeimechanismen in de natuur onder de goede omstandigheden vanzelf goede vrucht geven. Is dat waar? Ik kan dat biologisch niet beoordelen. Maar is er in de natuur ook geen degeneratie? De schepping is aan de vruchteloosheid onderworpen, zegt Paulus (Rom. 8). We zuchten onder de vloek die God over de aardbodem uitsprak. Adam zou al zwoegend eten van een aardbodem die dorens en distels zou voortbrengen. Dat lijkt bepaald niet op harmonieuze groei en bloei onder gunstige omstandigheden.

In en met de gemeente ontvangen we het heil dat ons van de vloek verlost. Aan die gemeente bouwen we, terwijl de schepping zucht en wacht op het openbaar worden van de zonen van God. Alleen al om dit wachten en zuchten zal de ontwikkeling van die gemeente niet zo harmonisch verlopen als het model van Schwartz suggereert.

Het is duidelijk dat het natuurlijke bij Schwartz de boventoon voert. In de natuur leren we van de Schepper zelf. Maar schiep God ook het technische niet? Als we leerling van Gods schepping willen zijn, is er alle reden om ook uit de techniek principes voor gemeenteopbouw af te leiden. Overigens is het opmerkelijk dat Schwartz de kerngedachte van zijn visie die hij uit de *natuur* leert, aanduidt als ‘groeimechanisme’, wetmatigheden’ en ‘automatisme’. De *natuurlijke* groei verloopt kennelijk toch op *mechanisch*-wetmatige, op technische wijze! Het voorgaande laat zien dat de natuurlijke gemeenteontwikkeling van Schwartz zich op een heel smal spoor beweegt. Dat geldt zowel voor zijn beroep op Gods Woord als ook voor zijn

gebruik van Gods schepping. Zijn visie lijkt daardoor een vorm van natuurromantiek, die nogal biblicistisch op Gods Woord wordt gegrond.

Twee polen

Dit betekent niet dat Schwartz het technische in de schepping geheel negeert. Hij geeft er een bepaalde plaats aan. Om het ontwikkelingsproces duidelijk te maken wijst hij namelijk op de tweepoligheid die overal in de schepping aanwezig is (p. 84). Er is mannelijk en vrouwelijk, in het magnetisme en in de elektriciteit zijn er de plus- en de minpool. Deze polen trekken elkaar over en weer aan. Deze spanning tussen beide polen 'schept ruimte voor het biotisch potentieel' (p. 84). De menselijke voortplanting voltrekt zich via de spanning tussen man en vrouw. Zo komt bij elk organisme de voortplanting, de vermenigvuldiging, op gang. Laat ik maar zwijgen over de vraag of we op deze manier over de gemeenschap van man en vrouw kunnen spreken. Het gaat er nu om wat Schwartz met dit inzicht doet. Met deze tweepoligheid ontleedt hij nl. het spreken van de Schrift over de kerk. Zoals bekend, bestaat de kerk volgens de Schrift uit *levende stenen* (1 Petr. 2:5), er is *groei* (Ef. 2:21). Het is het *lichaam* van Christus (Ef. 4:12) en Gods *akker* (1 Kor. 3:9). Allemaal biologisch gekleurde woorden. Daarbij passen ook woorden als 'organisch', 'groeien', 'vrijheid', 'gebeuren'. Dat is de ene pool. Dat noemt Schwartz de dynamische pool. Maar, zo signaleert hij, het zijn levende *stenen*, de groei van een *bouwwerk* (Ef. 2), het lichaam wordt *opgebouwd* (Ef. 4), de akker is ook Gods *bouwwerk* (Kol. 3). Dat zijn woorden uit de techniek. Daar horen woorden bij als 'technisch', 'bouwen', 'orde', 'maken'. Dat is de statische pool die tegenover de dynamische pool staat. En zo komt dan de ontwikkeling van de kerk op gang: 'De dynamische pool "produceert" organisatievormen (structuren, instituties, regels, programma's enz.) en deze organisatievormen "stimuleren" op hun beurt de dynamische pool.' En, zo vervolgt Schwartz, 'zolang deze kringloop intact blijft, niet alleen in theorie maar ook in de praktijk, is de verhouding tussen beide polen uiterst creatief. Wanneer dit het geval is, heb je altijd te maken met een gezonde en groeiende gemeente, zo blijkt uit onderzoek' (p. 85). In de spanning tussen beide polen werkt de Heilige Geest. Hij geeft de wasdom. Op het eerste gezicht lijkt het alsof de statische pool, de techniek, náást de dynamische pool staat. Maar in feite is hij ondergeschikt. Er is immers een 'reformatorisch principe' dat je 'alle bestaande instituties toetst, in hoeverre ze bijdragen aan de ontwikkeling van de dynamische pool, dus van de gemeente als organisme. Dat is, aldus Schwartz, 'de structuurwet van iedere reformatorische beweging' (p. 94). De pool van het leven, de groei, de dynamiek, dáár gaat het om. Het statische, het instituut, de orde, is niet onmisbaar, maar wel van tweede rang. Het natuurlijke en biologische heeft de boventoon. Het technische is daaraan ondergeschikt.

Oud verhaal

Deze visie wordt uitgedragen als iets nieuws. Maar het kan leerzaam zijn om eens even terug te kijken. Wat nieuw lijkt, is soms heel oud.

Bij het lezen van de visie van Schwartz moest ik denken aan de preek waarmee op 10 augustus 1870 Abraham Kuyper intrede deed als predikant in Amsterdam. Hij preekte over Efeziërs 3:18: 'geworteld en gegrond in de liefde.' Het eerste woord, 'geworteld', was volgens Kuyper een beeld uit de biologie. Het zag op de kerk als organisme, het lichaam van Christus. Het 'gegrond' sloeg volgens Kuyper op de kerk als instituut en wat daarbij hoort: ambt, sacramenten, prediking enz. Hier horen we de onderscheiding tussen de kerk als instituut en de kerk als organisme, die Kuyper vaak hanteerde. Het voert te ver om hier heel Kuypers opvatting over de kerk weer te geven. Maar van belang is dat het instituut in Kuypers beschouwing dienstbaar was aan het organisme. Het is 'de geïnstitueerde kerk als het instituut

der genademiddelen, dat tot taak heeft de potentiële genade aktueel te maken, en de zichtbaarwording van het nieuwe leven der particuliere genade in het optreden der gelovigen' (W.H. Velema, *De leer van de Heilige Geest bij Abraham Kuyper*, p. 196). Anders gezegd: het kerkinstituut heeft als doel om de genade die sluimerend aanwezig is, actief te maken in een leven uit de genade. Daarin treedt de kerk als organisme aan het licht. Schwartz kon Kuyper wel gelezen hebben!

Ook op een ander onderdeel kon hij wel een leerling van Kuyper zijn. Het biotisch principe van Schwartz duidt op een kracht die in het levende organisme aanwezig is. Het is een *inherente* mogelijkheid. Het instituut activeert die kracht. We hoorden bij Kuyper over genade die potentieel aanwezig is en die actueel/actief gemaakt moet worden. Was hij niet van mening dat de wedergeboorte als een kiem in de uitverkorene gelegd wordt en dat deze kiem door de dienst van het instituut (prediking, genademiddelen) wakker geroepen wordt? En het ging uit de aard van de zaak natuurlijk om die wedergeboorte. Dat is de grote zaak van Gods genade. Aan die grote zaak is het kerkelijke instituut ondergeschikt. Dat instituut wordt ook vanuit de wedergeboorte gerelativeerd. Zo arriveren we bij Kuypers opvatting van de onzichtbare kerk.

Of Schwartz Kuyper gelezen heeft, weet ik niet. Dat zal allicht niet zo zijn. De overeenkomst kan ook op een andere manier ontstaan, bijvoorbeeld doordat beiden geput hebben uit dezelfde bron. We zijn hier in de gedachtewereld van het zgn. organische denken. Kuyper kende dat uit de Duitse natuurfilosofie van zijn tijd. Kort samengevat komt dat erop neer dat de geest, het leven, zich ontwikkelt als een kracht die in het organisme aanwezig is, en die zich voltrekt via de spanning tussen het leven en de dode materie. Dat organische denken is in verschillende concepten uitgewerkt. Mogelijk heeft Schwartz daaruit geput. Hoe dat ook zij, in het kleed van zijn natuurlijke gemeenteontwikkeling schuilt een oud verhaal. Het heeft ons, dacht ik, moeite genoeg gekost om ons van dat oude verhaal vrij te maken.

De Heilige Geest

In het begin van deze Kroniek schreef ik over de verhouding van het werk van God en de menselijke activiteit. Schwartz heeft op die verhouding een visie ontwikkeld. Daar zijn vanuit het werk van de Heilige Geest wel een aantal kritische opmerkingen bij te maken. In zijn 'natuurlijke' visie ziet Schwartz de kracht van de Geest werken als een kracht die in het organisme aanwezig is. Hebben we in de kracht van de Heilige Geest dan niet te maken met Gods *herschepende* kracht? In de Dordtse Leerregels wordt erkend dat dit een bovennatuurlijke kracht van God is. Het is waar dat de Geest mogelijkheden en gaven gebruikt die God in de schepping heeft gelegd. Maar daarmee is niet gezegd dat de herschepende kracht van de Geest in de schepping aanwezig is en niet bovennatuurlijk zou zijn. Waarom bidden we dan om de komst en om de genade van de Heilige Geest? Een tweede bezwaar tegen Schwartz' kerngedachte is, dat hij over het werk van de Geest spreekt in termen van wetmatigheid en automatisme. Ik gaf al aan dat hij zich beroept op gelijkenissen die over beloften van God gaan. Maar Gods beloften zijn geen wetmatigheden. Zo is ook het werk van de Heilige Geest geen wetmatigheid. Hij doet zijn werk naar goddelijk welbehagen en in goddelijke vrijheid: zoals en wanneer Hij wil. De vrijmacht van de Geest wordt bij Schwartz gedegradeerd tot de wetmatigheid van een stukje menselijke 'techniek': als wij de goede omstandigheid scheppen, werkt het in de gemeenteopbouw 'vanzelf'. Een derde bezwaar is dat het werk van de Geest ingrijpend van karakter verandert. Hij werkt in, volgens Schwartz, in *de polaire spanning* tussen het organisme en het instituut. In de Schrift lees ik dat de Geest werkt door de verkondiging van het evangelie en door de

sacramenten (Rom. 1:18; 1 Petr. 1:23; HC zd. 25). Dat zijn de middelen van Gods genade. Niet de spánning, maar de bóódschap. De Geest brengt met en door die boodschap niet iets op gang wat in de kerk aanwezig is. Hij schépt en Hij schept iets niéuws wat niet in ons is (Rom. 4:17). Hij herschept mensen die van nature dood zijn en die dus ook niet beschikken over een inherente mogelijkheid om zichzelf te vermenigvuldigen.

Een vierde bezwaar betreft het onderscheid van instituut en organisme. Ik kan in de Schrift niet vinden dat het instituut van de kerk iets is van ondergeschikte betekenis. Het is er niet om een polaire spanning aan de gang te houden, maar het zijn de middelen waardoor het lichaam van de kerk zichzelf in liefde opbouwt, waarin de gemeente naar Christus toegroeit (Ef. 4). Het is niet alleen dienstbaar aan de levende band met Christus. Het is zelf ook vrucht van de band met Hem. Want de gelovigen luisteren naar Hem, ook bij alles wat Hij zegt over de kerk, haar opbouw, haar ambten, sacramenten, tucht en haar orde. Daarbij vertekent Schwartz wat hij het 'reformatorisch principe' noemt. Dat principe toetst niet ieder instituut erop of het dienstbaar is aan de geloofsrelatie met Christus. Reformatorisch is dat de kerk getoetst wordt aan het Woord van Christus. Dat is toch wel wat anders.

Arminiaans

Een vijfde bezwaar is er tegen de gedachte dat, onder de goede omstandigheden, de groei 'vanzelf' komt. Dat klinkt optimistisch. Ik wees er al op dat Schwartz geen rekening houdt met het lijden en de vruchteloosheid. Hij zwijgt opmerkelijk genoeg ook over de zonde! Hij heeft het wel over weerstanden. Dan bedoelt hij technocratische en spiritualistische weerstanden, twee benaderingen die geen rekening houden met zijn natuurlijke principe. Maar hij zwijgt over weerstanden die het Woord van God aanwijst: de zonde, de erfzonde, onwil, traagheid, vijandschap, de strijd van het vlees tegen de Geest. Krijgen we in de ontwikkeling van de gemeente daar dan niet mee te maken? De kerk leeft en bloeit niet door de spanning tussen een dynamische en een statische pool. Ze leeft en bloeit door de genade die haar mobiliseert tegen de zonde. Daar speelt zich haar strijd af, en ook haar ontwikkeling. Wat is in die strijd de waarde van het 'vanzelf' en de zin van een 'groeiautomatisme'? Is er in die geestelijke strijd ooit sprake van een automatisme? Dan denk ik aan de Dordtse Leerregels. Die leren ons elk automatisme dat op wetmatigheden en automatismen gegrond is, wel af. Zij spreken ook niet over groei die onder gunstige omstandigheden plaatsheeft. Het concept van Schwartz is in wezen arminiaans, in die zin dat Gods Geest zijn werk doet als de kerk de mogelijkheden die in haar aanwezig zijn, goed gebruikt. Het is vanouds de optimistische opvatting die voor de erfzonde geen plaats heeft en evenmin voor een God die naar zijn eigen welbehagen te werk gaat. Gods welbehagen is toch de doodsteek voor alle automatisme en alle 'vanzelf'!

Heroverwegen

Zoals ik aangaf, lijkt het erop dat de natuurlijke gemeenteontwikkeling van Schwartz al meer als visie op gemeenteopbouw wordt gehanteerd. Natuurlijk zou het niet terecht zijn om hen die (al dan niet selectief) gebruik van Schwartz' concept maken, heel diens opvatting in de schoenen te schuiven. Maar er is mijns inziens wel ingrijpende kritiek op zijn concept te leveren. Zou het niet goed zijn om, in het belang van gereformeerde gemeenteopbouw, nog eens kritisch naar deze 'natuurlijke gemeenteontwikkeling' te kijken en de keuze daarvoor opnieuw te overwegen?